

Odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v šoli – stanje in perspektive

*Mojca Juriševič**

Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Ljubljana

Povzetek: V prispevku je predstavljeno stanje na področju odkrivanja in dela z nadarjenimi učenci v šoli za zadnjih deset let. Predstavljeni so glavni dokumenti, na osnovi katerih se v Sloveniji izvajajo postopki odkrivanja in dela z nadarjenimi v osnovni šoli. V temeljnih značilnostih je prikazano obstoječe ter prihodnje izobraževanje učiteljev za identifikacijo in delo z nadarjenimi učenci v šoli. Orisane so teoretske podlage Koncepta: Odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli ter nekatere pomembnejše empirične ugotovitve, ki izhajajo iz spremljanja njegovega izvajanja. V sklepnem delu so poudarjeni aktualni problemi, ki spremljajo delo z nadarjenimi učenci v šoli, izpostavljena so odprta vprašanja ter podane so nekatere sugestije, ki bi v prihodnje lahko prispevale k bolj kakovostnemu pedagoškemu delu na področju odkrivanja in dela z nadarjenimi učenci.

Ključne besede: nadarjeni učenci, identifikacija nadarjenih učencev, osnovne šole, učitelji, šolski svetovalni delavci

How to Recognise and Work with Gifted Pupils in School Context - the State and the Perspectives

Mojca Juriševič

University of Ljubljana, Faculty of Education, Ljubljana, Slovenia

Abstract: The purpose of the article is to describe the current state in the field of recognising and working with gifted pupils in school context in the last ten years in Slovenia. The author discusses the main documents which determine the implementation of the procedures of identification and working with gifted pupils in primary school within the country.

The article outlines the theoretical justifications of the Concept: Recognising and working with gifted pupils in nine-years primary school, as well as some of the most important empirical findings relying on its implementation analysis. In the final part the current problems which are encountered when dealing with gifted pupils at school are highlighted. Some open issues and recommendations which could contribute to a better quality of pedagogical work in the field of recognising and working with gifted pupils are outlined.

Key words: gifted pupils, identification of gifted pupils, primary schools, teachers, school counsellors

CC = 3575

* Naslov / Adress: Mojca Juriševič, Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani, Kardeljeva ploščad 16, 1000 Ljubljana, E-mail: mojca.jurisevic@guest.arnes.si

V Sloveniji smo v preteklem šolskem letu (2008/2009) v devetih razredih po »Konceptu: odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli« imeli identificiranih dobrih 26 % nadarjenih učencev, od teh je bilo 37 % učencev identificiranih v devetem razredu, ostali prej; na nekaterih šolah je bilo skupaj identificiranih pod 10 % (približno 9 % šol), na drugih pa nad 50 % nadarjenih učencev (približno 3 % šol). V povprečju na slovenskih šolah identificirajo med 21 %–25 % nadarjenih učencev (Bezić, 2009).

Kaj pomenijo ti podatki?

Kako poteka pedagoško delo z identificiranimi nadarjenimi učenci v šolah?

V Zakonu o osnovni šoli iz 1996 leta je med osnovnimi cilji osnovnošolskega izobraževanja naveden cilj »razvijanje nadarjenosti in usposabljanje za doživljanje umetniških del in umetniško izražanje (2. člen); nadarjeni učenci so obravnavani kot skupina učencev s posebnimi potrebami (11. člen) ter so zanje zato predvidene prilagojene metode in oblike dela, vključevanje v dodatni pouk in druge oblike individualne in skupinske pomoči v šoli (12. člen). Tudi Bela knjiga (Krek, 1995), ki se v osnovnih načelih sklicuje na Splošno deklaracijo človekovih pravic, sistem vzgoje in izobraževanja koncipira na načelih demokratičnosti, avtonomnosti in načelu enakih možnosti. V slednjem, ki natančneje utemeljuje pravico do izobrazbe, je poudarek na diferencirani ponudbi ter pravici do izbire različnih izobraževalnih poti in vsebin ne glede na stopnjo izobraževanja, torej tudi za nadarjene učence. V bolj eksplicitni obliki pa je skrb za nadarjene učence izražena med cilji osnovne šole, predvsem pri omogočanju celostnega osebostnega razvoja učencev »...v skladu z njihovimi sposobnostmi in zakonitostmi razvojnega obdobja...« (prav tam, str. 71) ter v viziji doseganja izobrazbe, ki naj bo »...usmerjena k polnemu razvoju človekove osebnosti...« ter naj »omogoča optimalen razvoj nadarjenih in drugih otrok s posebnimi potrebami« (prav tam, str. 72). Skladno z omenjenima dokumentoma ter s smernicami kurikularne preнове slovenske osnovne šole, ki jih je sprejel Nacionalni kurikularni svet (1996), je leta 1999 Strokovni svet RS za splošno izobraževanje sprejel dokument *Koncept: Odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli* (v nadaljevanju *Koncept*) (1999), na osnovi *Koncepta* pa je leta 2000 Razširjena programska skupina Zavoda za šolstvo Republike Slovenije (v nadaljevanju ZRSS) za svetovalno delo v vrtcih, šolah in domovih potrdila še dokument *Operacionalizacija koncepta: Odkrivanje in delo z nadarjenimi* (2000). Oba dokumenta je pripravila Razširjena programska skupina ZŠRS za odkrivanje in delo z nadarjenimi, ki se je kasneje preimenovala v preimenovala v Ekspertno skupino za odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci (Žagar in Bezić, 2005); skupina deluje znotraj ZRSS in je krovna institucija, ki skrbi za uresničevanje izhodišč in ciljev *Koncepta*.

Na tem mestu je pomembno opozoriti tudi na povezanost *Koncepta* z Pravilnikom o štipendiranju (2007) ter Pravilnikom o dodeljevanju Zoisovih štipendij (2008), ki kot enega ključnih kriterijev za pridobitev omenjene štipendije poleg povprečja zaključnih ocen in izjemnih dosežkov kandidata oziroma kandidatke

predpostavljata dokazilo o identifikaciji nadarjenosti po Konceptu. Koncept namreč skuša odkriti toliko nadarjenih učencev, kolikor naj bi jih v resnici tudi bilo, in sicer zaradi optimalnega prilagajanja pedagoškega dela posebnostim učencev, Zakon o Zoisovih štipendijah pa skuša kandidate čimbolj selekcionirati in štipendijo podeliti le najuspešnejšim po izbranih kriterijih, zato je povezanost med obema še na ravni usklajevanja (prim. Bezić, 2009).

Iz delovnega dokumenta *Specific Educational Measures to Promote all Forms of Giftedness at School in Europe* (Eurodyce, 2006) je razvidno, da sodobno vzgojno-izobraževalno politiko na področju odkrivanja in dela z nadarjenimi učenci na stopnji osnovne in srednje šole v evropskih državah krojita dve prevladujoči usmeritvi oziroma si na osnovi zakonodaje v teh državah obravnavanje nadarjenih otrok v šoli lahko predstavljamo na kontinuumu, kjer vsak usmeritev predstavlja težnjo k svojemu polu. Nekatero državo (Norveška, Finska, Švedska, Islandija in Malta) nadarjenih učencev ne obravnavajo kot posebne skupine učencev oziroma učence s posebnimi potrebami ter zanje tudi nimajo opredeljene posebne terminologije ne metodologije identificiranja; v tem primeru gre za »integracijsko« vzgojno-izobraževalno politiko, ki vsem učencem, ne glede na njihove posebne potrebe, zagotavlja kakovostno učenje in izobraževanje na osnovi diferenciranega pedagoškega dela. Nasprotni pol predstavlja t.i. »seleksijska« usmeritev. Najznačilnejša je za države Češko, Poljsko in Latvijo, v katerih je koncept nadarjenosti natančno opredeljen, prav tako tudi kriteriji in postopki identifikacije nadarjenih učencev, ki so obravnavani kot skupina učencev s posebnimi potrebami. Vzgojno-izobraževalno delo z nadarjenimi učenci poteka v homogenih skupinah in/ali šolah; v teh šolah, predvsem na srednješolski ravni izobraževanja, spodbujajo razvoj posebnih nadarjenosti oziroma talentov v visoko selektivnem smislu. Večina evropskih držav, med njimi tudi Slovenija, pa je zakonodajno umeščena nekje vmes na kontinuumu med obema ekstremoma, in sicer so nadarjeni učenci integrirani v redno šolo, ob organiziranju nekaterih dodatnih oblik dela z njimi v smislu spodbujanja za hitrejše napredovanje v šoli, pa tudi z vključevanjem v izvenšolske (prostočasne) aktivnosti. Po Eurodyce viru je v obdobju 2005/2006 le približno ena tretjina evropskih držav, sodelujočih v Eurodyce mreži, nadarjene učence obravnavala kot eno izmed skupin učencev s posebnimi potrebami (Škotska, Irska, Latvija, Poljska, Češka, Slovenija, Grčija, Francija, Španija in Portugalska), približno dve tretjini držav pa ne, kljub temu, da so imeli v teh državah zakonodajno opredeljen termin »učenci s posebnimi potrebami«; v Italiji ter na Švedskem pa na zakonodajni ravni termin »učenci s posebnimi potrebami« sploh ni bil opredeljen. Združene države Amerike po podatkih iz obdobja 2006/2007 nimajo enotne vzgojno-izobraževalne politike na področju obravnave nadarjenih otrok; po navedbi iz dokumenta *Policies and Statistics nacionalne zveze za nadarjene otroke NAGC* (National Association for Gifted Children, brez datuma) izhaja, da vsaka država zakon in financiranje samostojno ureja, ponekod je zaslediti celo razhajanja v različnih predelih znotraj iste države. Tako ima na primer država New York liberalnejšo usmeritev, v kateri so podane splošnejše smernice za odkrivanje in

pedagoško delo z nadarjenimi učenci, vendar se za njihovo operacionalizacijo odločajo na lokalni ravni, v Alabami imajo vzgojno-izobraževalno politiko identifikacije in dela z nadarjenimi učenci natančno določeno in poenoteno v vseh predelih države, medtem ko v Južni Dakoti sploh nimajo urejene zakonodaje na tem področju in se s problematiko nadarjenih učencev ukvarjajo izključno na lokalni ravni. Neenotno vzgojno-izobraževalno politiko do nadarjenih učencev je zaslediti tudi v Avstraliji in Rusiji, čeprav v teh državah prevladuje selekcijska usmeritev, v prvi še posebej na športnem področju, v drugi pa na področju matematike (prim. Gross, 2003).

Žagar (2001, str. 4) zaključuje, da se kljub dejstvu, da zanimanje za nadarjene otroke sega že v antično Grčijo ter ima tako v svetu kot tudi pri nas pestro zgodovino, različni strokovnjaki »...do danes niso uspeli poenotiti ne glede terminologije, ki jo uporabljajo za označevanje nadarjenih otrok, niti glede definicije nadarjenosti, niti glede metod in postopka odkrivanja nadarjenih.«, kar je po mnenju Childa (2004) še posebno evidentno na področju raziskovanja ustvarjalnosti kot (hipotetično) pomembne sestavine produktivne nadarjenosti, in sicer v smislu ne dovolj jasnih povezav med rezultati psiholoških merjenj ter ustvarjalnostjo posameznikov v prihodnosti. Colangelo in Davis (2003, str. 3) opozarjata še, da obravnava nadarjenih najbolj kontroverzna izkušnja današnje vzgoje in izobraževanja, saj se je skozi zgodovino do nadarjenih ustvaril nekakšen ambivalenten, »love – hate« odnos; po eni strani so bili nadarjeni obravnavani kot elitna skupina, po drugi strani pa so njihove potrebe ignorirali zaradi egalitarističnih ali anti-intelektualnih razlogov. Avtorja zato v uvodniku Priročnika za vzgojo in izobraževanje nadarjenih poudarjata (prav tam), da danes nadarjeni učenci za svoj razvoj potrebujejo še posebno pozornost in podporo v procesu vzgoje in izobraževanja.

Izobraževanje učiteljev in šolskih svetovalnih delavcev za delo z nadarjenimi učenci

Visokošolski programi, po katerih se v Sloveniji izobražujejo učitelji in šolski svetovalni delavci, ne ponujajo posebnega predmeta ali izobraževanja (na primer specialističnega študija) na temo nadarjenosti oziroma nadarjenih učencev¹, temveč so te vsebine integrirane v različne predmete, predvsem pedagoško psihološke in specialno didaktične. Na Pedagoški fakulteti UL (Razdevšek-Pučko in Juriševič, 2007) so denimo te vsebine vključene v različne predmete na štirih ravneh: (1) na ravni teoretske razlage (teorije sposobnosti, kurikularne teorije), (2) na ravni obravnavanja (psiholoških) značilnosti nadarjenih učencev, (3) na ravni didaktičnih pristopov (modeli, postopki, metode in oblike dela) ter (4) na ravni učnega okolja (razredna klima, vrednote, učni izzivi, organizacija učnega prostora, IKT ...).

¹Izjema je izbirni predmet »Didaktika dela z nadarjenimi učenci« na programu Razredni pouk Pedagoške fakultete UL (Razdevšek-Pučko in Juriševič, 2007).

Z bolonjsko prenovno visokošolskih študijskih programov so bili na področju izobraževanja učiteljev opravljani še dodatni razmisleki o aktualnosti vsebin o nadarjenih učencih in o vključitvi teh vsebin v prenovljene, kompetenčno zasnovane študijske programe. Prve analize so pokazale, da se kljub zmanjšanemu obsegu nekaterih predmetov vsebine (vključene so predvsem v temeljno pedagoške in specialno didaktične predmete) s področja o nadarjenih v študijskih programih niso bistveno zožile ter da se tudi v prihodnje ohranja integrirani model izobraževanja učiteljev na tem področju. Razdevšek-Pučko in Juriševič (2007) ugotavljata, da v študijskih programih Pedagoške fakultete v Ljubljani UL temo nadarjenosti pokriva slaba petina vseh kompetenc prve stopnje študija, dodatno pa še generične in predmetno-specifične kompetence, predvidene za drugo in tretjo stopnjo². Poleg tega se v naboru izbirnih predmetov na vseh treh stopnjah študija študenti lahko odločijo za enega od predmetov, ki obravnava vsebine o nadarjenih učencih; na prvi stopnji je to predmet »Nadarjeni učenci v osnovni šoli«, na drugi stopnji »Nadarjenost v učnem kontekstu«, na tretji pa predmet »Učenje in individualne razlike«. Nenazadnje velja poudariti, da tematika nadarjenih učencev postopno pridobiva na pomenu tudi v sklopu različnih raziskovalnih del študentov pedagoške fakultete; v obdobju 1992–2009 je na Pedagoški fakulteti UL tako nastalo 54 diplomskih in 5 magistrskih del, ki segajo na področje psiholoških značilnosti nadarjenih učencev, iskanja najustreznejših didaktičnih pristopov ter pomenu okoljskih spodbud za razvoj nadarjenih učencev.

Dodatna izobraževanja oziroma usposabljanja na področju dela z nadarjenimi učenci za učitelje v praksi ter za šolske svetovalne delavce od leta 1996 organizira Zavod RS za šolstvo. Prvotno ponudbo seminarjev so na Zavodu v podporo uvajanju Koncepta za odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v osnovni šoli od leta 1999 dalje še razširili in posodobili, tako je danes učiteljem, svetovalnim delavcem na šoli in šolskim kolektivom v celoti na razpolago več vrst izobraževanj, ki jih vodijo bodisi akademski strokovnjaki bodisi strokovnjaki iz pedagoške prakse. Izobraževanje šolskih svetovalnih delavcev za uporabo testov sposobnosti v postopku identifikacije nadarjenih vodi Zavod za psihodiagnostična sredstva.

Po evropskih državah je po podatkih Eurodyceove študije (Eurodyce, 2006) za izobraževanje učiteljev različno poskrbljeno; v približno polovici evropskih držav prevladuje v dodiplomskem izobraževanju integrativni pristop, podobno kot v Sloveniji, ponekod, na primer v Nemčiji, na Slovaškem in v Avstriji, pa imajo študenti na izbiro poseben predmet z vsebinami o nadarjenih učencih. Podobno kot pri nas je tudi drugod po Evropi poskrbljeno za izobraževanje učiteljev v praksi; v večini evropskih držav imajo učitelji na razpolago različne seminarje, kjer se lahko

²Primeri kompetenc na prvi stopnji študija: poznavanje in razumevanje razvojnih zakonitosti, razlik in potreb posameznika, uporaba specialno pedagoških znanj za delo z otroki s posebnimi potrebami, organiziranje aktivnega in samostojnega učenja, usposabljanje učencev za učinkovito učenje, komuniciranje s strokovnjaki iz različnih vzgojno-izobraževalnih področij, sodelovanje s starši in oblikovanje celovite ocene potreb posameznika oz. skupine, njihovih močnih in šibkih področij ob upoštevanju okoljskih dejavnikov (fizičnih, socialnih, kulturnih) z ustreznimi postopki in instrumenti.

dodatno usposobijo za delo z nadarjenimi učenci. Ti so lahko organizirani na državni ravni ali pa jih ponujajo privatne inštitucije. Izjeme so Malta, Švedska, Norveška, Danska, Grčija, Latvija, Litva, Luksemburg, Finska in Islandija, kjer učitelji nimajo posebnih izobraževanj za delo z nadarjenimi učenci. V Združenih državah Amerike je situacija podobna (National Association for Gifted Children, brez datuma); zakonske podlage, ki narekujejo izobraževanje učiteljev, so predpisane na nacionalni ravni, vendar se po različnih državah učitelji za delo z nadarjenimi učenci izobražujejo različno, odvisno od vzgojno-izobraževalne politike posamezne države, večinoma integrativno. Izjemoma, na primer v državi New York, so za to področje pedagoškega dela predvideni posebni programi za izobraževanje učiteljev.

Koncept: Odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli

Koncept: Odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli (v nadaljevanju Koncept) je nacionalni dokument, na osnovi katerega se ureja obravnava nadarjenih učencev v šoli (Žagar, 2006, 2001; Žagar in Bezić, 2006); primarno je bil namenjen osnovni šoli, vendar je prenosljiv tudi na področje srednješolskega izobraževanja. Glavne sestavine dokumenta so: (1) teoretske podlage: opredelitev nadarjenosti, značilnosti nadarjenih učencev, izhodišča za odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci, (2) postopek odkrivanja nadarjenih učencev: evidentiranje učencev, identifikacija nadarjenih učencev, seznanitev in mnenje staršev, (3) načela za delo z nadarjenimi učenci ter (4) predlagane oblike dela z nadarjenimi učenci v vseh treh triadah osnovne šole. V dodatnem dokumentu *Operacionalizacija koncepta: Odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli*, so natančneje predvideni in opredeljeni koraki uvajanja in izvajanja Koncepta ter predstavljene osnovne aktivnosti, ki jih vsebujejo, in sicer (Bezić, 2006): (1) priprava na uvajanje Koncepta na posamezni šoli, (2) odkrivanje nadarjenih učencev, (3) delo z nadarjenimi učenci in (4) analiza izvajanja programov, evalvacija uresničevanja Koncepta ter dopolnjevanje in načrtovanje novih programov.

Ekspertna skupina za vzgojno-izobraževalno delo z nadarjenimi v okviru ZRSŠ spremlja in usmerja uvajanje oziroma izvajanje Koncepta ter išče in predlaga rešitve za ugotovljene probleme v praksi.

Koncept: Odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli – ključni poudarki

Teoretski okvir Koncepta (Koncept za Odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni OŠ, 1999) in osnovo za izvajanje postopka odkrivanja nadarjenih učencev v šoli predstavlja Renzullijev trikrožni model nadarjenosti, po katerem je nadarjenost, tako šolska kot ustvarjalno-produktivna, interaktivni produkt med posameznikovimi intelektualnimi sposobnostmi, ustvarjalnostjo ter drugimi osebnostnimi lastnostmi, predvsem motivacijskimi (predanost učnim nalogam

oziroma problemom). Model predpostavlja, da so posamezniki lahko nadarjeni na različnih področjih, zato je pričakovani odstotek nadarjenih učencev višji od tradicionalnih 3–5 % (Horowitz in O'Brien, 1985), in sicer se giblje med 15–20 % nadarjenih učencev v populaciji. Renzullijev teoretski model dobro operacionalizira Marlandova opredelitev nadarjenosti, ki predpostavlja, da so »nadarjeni ali talentirani tisti otroci in mladostniki, ki so bodisi na predšolski stopnji bodisi v osnovni ali srednji šoli pokazali visoke dosežke ali skrite potenciale na intelektualnem področju, na področju ustvarjalnosti, na specifičnih šolskih področjih, v vodenju ali v vizualnih ali izvajalskih umetnostih (vključno s psihomotoričnih področjem) in ki potrebujejo poleg rednega učnega programa tudi posebej prilagojene programe in aktivnosti« (Marland, po Žagar, 2006, str. 72).

V Konceptu je nadarjenost opredeljena širše (ne strogo v psihometričnem smislu), sega lahko na različna področja učenčevega udejstvovanja, v obliki izjemnih dosežkov ali potenciala, za katerega je potrebno zagotoviti optimalno prilagojene metode in oblike dela. Postopek odkrivanja nadarjenih učencev je stopenjski in poteka v časovnem sosledju treh korakov: evidentiranje, identificiranje in seznanitev in pridobitev mnenja staršev (Žagar, 2006, Žagar in Bezić, 2005). Vsi koraki so skrbno načrtovani, postopek evidentiranja ter identifikacije sta kompleksna, saj predpostavljata več vrst podatkov za pridobitev čim bolj verodostojne ocene o učenčevi nadarjenosti. Tako se v postopku evidentiranja upošteva prisotnost vsaj ene od naslednjih mer: visok učni uspeh učenca, izjemnost dosežkov, visoko učiteljevo mnenje glede vedenjskih znakov učenčevih nadpovprečnih sposobnosti, najvišji rezultati na regijskih in državnih tekmovanjih, izjemnost na področju izbranih interesnih dejavnosti (hobiji) ter pozitivno mnenje oz. predlog šolske svetovalne službe. Evidentirane učence se nato vključi v postopek identifikacije – poglobljene obravnave, ki vključuje tri vrste merjenja (Boben, 2006): učiteljevo oceno učenčeve nadarjenosti oziroma nadarjenega vedenja na osnovi ocenjevalnega inštrumentarija OLNAD07³, testa sposobnosti (WISC – Wechsler Intelligence Scale for Children ali RPM – Ravnove progresivne matrice) ter testa ustvarjalnosti (TTCT – Torrance Tests of Creative thinking). Učenci, ki vsaj na enem od teh meritev dosežejo zahtevani nadpovprečni rezultat, so identificirani kot nadarjeni učenci. Nato se v tretjem koraku pridobi tudi mnenje staršev o otrokovi nadarjenosti ter se jih seznanji z pridobljenimi rezultati identificiranja. Končno oceno o učenčevi nadarjenosti potrdi oddelčni učiteljski zbor v sodelovanju s šolsko svetovalno službo in koordinatorjem za delo z nadarjenimi učenci na šoli.

Iz dokumentacije je razvidno, da je postopek odkrivanja nadarjenih učencev po Konceptu sistematično urejen. Njegova kakovost je najprej v tem, da za oceno učenčeve nadarjenosti na osnovi njegovih dejanskih nadpovprečnih dosežkov ali

³OLNAD07 – Ocenjevalna lestvica za nadarjene (Ocenjevalne lestvice za nadarjene učence, izpopolnjena oblika 2007, Navodila za svetovalne službe, 2008); vsebuje 11 lestvic za merjenje 11 področij učenčeve nadarjenosti: splošno intelektualno, učno, ustvarjalno, voditeljsko, tehnično, gibalno in umetniško področje, znotraj katerega pa glasbeno, literarno, likovno, dramsko in filmsko področje.

potencialov upošteva več vrst podatkov, ki se zbirajo v daljšem časovnem obdobju. Prav tako je pomembno, da imajo v procesu odkrivanja nadarjenih učencev veliko večjo oziroma pomembnejšo vlogo kot doslej učitelji, ki učence poznajo iz različnih vsakodnevnih učnih situacij in tako s svojim mnenjem prispevajo k verodostojnosti postopka, prav tako pa tudi starši učencev, ki se jih evidentira kot nadarjene. Nenazadnje velja poudariti, da je koristno, da so v Konceptu natančneje opredeljene tudi aktivnosti za optimalno prilagojeno pedagoško delo z nadarjenimi učenci, in sicer za vsako vzgojno-izobraževalno obdobje posebej, skladno z Zakonom o osnovni šoli (1996, 40. člen), in sicer od različnih oblik notranje diferenciacije do fleksibilne in v zadnjem triletju delne zunanje diferenciacije.

Spremljanje uvajanja Koncepta za odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli

Pomemben korak operacionalizacije Koncepta je spremljanje uvajanja Koncepta na osnovnih šolah, ki ga izvaja ZRSS v sodelovanju z Ekspertno skupino za vzgojno-izobraževalno delo z nadarjenimi učenci, in sicer na treh ravneh: (1) a ravni študijskih skupin, (2) na ravni mentorskih šol in (3) na ravni empirične analize. Na ravni empirične analize so bile izvedene tri deskriptivne raziskave⁴ (2001/2002, 2004/2005, 2007/2008), v katerih so bili ocenjeni posamezni elementi oziroma ključne točke uvajanja Koncepta.

Iz Tabele 1 razberemo, da se je Koncept uvajal postopoma, skladno z uvajanjem devetletne osnovne šole (75 % osnovnih šol je začelo z devetletnim programom leta 2003/2004). Največ šol (26 %) je učence tretjega razreda evidentiralo v šolskem letu 2005/2006, leto kasneje pa učence četrtega razreda (13 % šol); v sedmem razredu pa je bilo največ učencev evidentiranih v šolskih letih 2003/2004 in 2004/2005 (20 % oziroma 22 % šol). Postopek identifikacije je v šolah stekel v časovnem sosedstvu, na večini šol od leta 2004 dalje. Primerjava za prvo identificiranje učencev devetega razreda med šolskima letoma 2007/2008 (22,85 % učencev) in 2008/2009 (26, 25 %) pokaže na porast v odstotku identificiranih učencev, in sicer za 3,4 % , ki ga je mogoče pripisati izpopolnjeni metodologiji v postopku identifikacije (prim. Bezić, 2009).

Glavni poudarki iz spremljave Koncepta v šolskem letu 2001/2002(Poročilo o sprotne spremljanju uvajanja Koncepta: odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni OŠ (šol. leto 2001/2002)

V spremljavi na osnovi anonimnega anketnega vprašalnika, pripravljenega za namen spremljave, je sodelovalo 52 od 100 za sodelovanje v raziskavi zaprosenih

⁴Kot merski instrument je bil v raziskavah uporabljen anketni vprašalnik, pripravljen za namen spremljanja Koncepta v določenem šolskem letu.

osnovnih šol (52 %) iz prvega in drugega kroga devetletke. Analiza je pokazala, da so bili na šolah večinoma dobro informirani o Konceptu ter da so ga dobro razumeli; najboljše so Koncept razumeli šolski svetovalni delavci. S Konceptom so se po odgovorih respondenčnih osnovnih šol seznanjali na različne načine: na študijskih skupinah, pripravah ravnateljev za izvajanje devetletke, različnih seminarjih ZRSS, v okviru strokovnega usposabljanja na šolah ter na osnovi individualnega študija. Pokazalo se je, da starši niso bili najboljše seznanjeni s Konceptom ter da večina šol še ni imela izdelanega načrta za strokovno spopolnjevanje na področju dela z nadarjenimi učenci (potreba se je pokazala predvsem na področju prepoznavanja nadarjenih učencev in priprave individualiziranih načrtov), prav tako načrt izvajanja Koncepta na več kot polovici v raziskavi sodelujočih šol še ni bil umeščen v letne delovne načrte osnovnih šol. Koordinatorje za uvajanje Koncepta je v obdobju raziskave imenovala približno polovica šol. Posebnih težav v zvezi z evidentiranjem šole v anketnih odgovorih niso navajale, čeprav je bilo iz odgovorov razbrati, da je učiteljem težje prepoznavati učence iz posebnih skupin (učno neuspešni, učenci s specifičnimi učnimi težavami, učenci iz socialno prikrajanega okolja). Prav tako je za obdobje spremljave relativno tekoče stekel proces identifikacije, bolje na osnovnih šolah, kjer imajo zaposlene psihologe (psihodiagnostiko izvajajo izključno diplomirani psihologi). Na respondenčnih šolah so se aktivnosti za identificirane nadarjene učence najpogosteje udeleževale v obliki interesnih dejavnosti, dodatnem pouku, notranji diferenciaciji nalog, pripravah na različna tekmovanja, raziskovalnem delu in drugih oblikah skupinskega (sodelovalnega) učenja; izvajalci so bili praviloma učitelji in svetovalni delavci na šolah. Največjo težavo šolam je šolam v tistem obdobju predstavljala izdelava individualiziranih programov za identificirane nadarjene učence ter interna evalvacija uvajanja Koncepta. Poleg tega je približno polovica respondenčnih šol v anketnih odgovorih navedla, da pričakuje finančne težave v zvezi z izvedbo testiranj, in sicer v primerih, ko psihodiagnostiko izvaja zunanji psiholog, ter zaradi povečanega obsega in strokovne zahtevnosti dela, povezanega z uvajanjem Koncepta. Večina v raziskavi sodelujočih šol ni navedla posebnih predlogov ali pripomb glede izvajanja Koncepta, nekatere šole pa so posebej izpostavile strokovno in izvedbeno zahtevnost Koncepta v času siceršnje osnovnošolske prenove ter potrebo po novih kadrih (psihologi v okviru šolskih svetovalnih služb, šolski koordinatorji za delo z nadarjenimi učenci). Zato je večina šol tudi eksplicitno izrazila pričakovanje do večje podpore od zunanjih inštitucij, predvsem ZRSS.

Glavni poudarki iz spremljave Koncepta v šolskem letu 2004/2005 (Poročilo o spremljanju uvajanja Koncepta: odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni OŠ (šol. leto 2004/2005))

V spremljavi na osnovi anonimnega anketnega vprašalnika, pripravljenega za namen tekoče spremljave, je sodelovalo 42 od 84 za sodelovanje zaprošenih mentorskih osnovnih šol (50 %), praviloma iz prvega in drugega kroga devetletke. Na

veliki večini šol (95 %) so za uvajanje Koncepta že imenovali koordinatorja (večinoma svetovalni delavci), ki je tudi izpolnil anketni vprašalnik. Strokovni delavci na šolah so bili večinoma dobro seznanjeni s Konceptom ter so ga dobro razumeli, prav tako tudi starši – odstotek staršev, ki so bili po oceni respondentov dobro informirani, se je po podatkih analize povečal iz 50 % (na osnovi ankete 2001/2002) na 64 %. Vprašanja staršev so se največkrat navezovala na povezanost postopka identifikacije z možnostjo pridobitve Zoisove štipendije ter s koristjo, ki naj bi jo identificirani učenci zaradi imeli v šoli svoje nadarjenosti. Analiza je pokazala tudi, da se je v primerjavi z izsledki analize iz šolskega leta 2001/2002 povečalo število šol, ki so izdelale načrt strokovnega spopolnjevanja učiteljev o značilnostih in potrebah nadarjenih učencev in o vzgojno-izobraževalnem delu z njimi (izobraževanje za učiteljski zbor, pedagoške konference, seminarji ZRSS ...); vrzeli v strokovnem znanju za delo z nadarjenimi šole so v tistem obdobju zaznale predvsem na področju dela z nadarjenimi učenci (priprava individualiziranih programov, posebne oblike in metode dela, predvsem z različnimi skupinami nadarjenih učencev, kot na primer z učno neuspešnimi nadarjenimi učenci). Pomembna ugotovitev raziskave je bila tudi povečana sistematičnost uresničevanja Koncepta, saj je večina respondenčnih šol uvajanje Koncepta v tistem obdobju že uvrstila v letni delovni načrt šole.

Med redkimi težavami, na katere so šole opozorile v zvezi z uvajanjem Koncepta, so bile v anketnih odgovorih najpogosteje izpostavljene dve: (1) negotovost učiteljev v procesu odkrivanja nadarjenih v primerih, ko še ne poznajo dobro učencev in (2) organizacija testiranja v primerih, ko šola ni imela svojega psihologa ter so ga zato morali najeti od drugod (iz druge šole ali inštitucije) ter dodatno plačati. Med oblikami in metodami dela, s katerimi so na šolah še dodatno spodbujali nadarjene učence, so šole najpogosteje navajale, podobno kot v analizi iz šolskega leta 2001/2002, interesne dejavnosti, notranjo diferenciacijo pouka in dodatni pouk. Polovica v raziskavo vključenih šol je do takrat tudi že pripravila individualizirane programe za nadarjene učence, za katere se je odločilo dobrih 65 % učencev in njihovih staršev; po navedbah respondentov sta bila glavna razloga za zavrnitev individualiziranih programov strah pred preobremenjenostjo učencev ter stigmatizacijo zaradi identificirane nadarjenosti. 17 % šol je poročalo, da so na šoli razvili tudi posebne, nove oblike dela z nadarjenimi učenci (tabore in različne delavnice). Približno polovica šol (42,9 %), podobno kot v analizi iz šolskega leta 2001/2002, je predvidela predvsem težave na področju financiranja izvajanja Koncepta, poleg tega pa so zaznali tudi nevarnost preobremenjenosti nadarjenih učencev zaradi dodatnih, posebej zanje pripravljenih aktivnosti. Nekatere šole (11,9 %) so opozorile na problem ocenjevalne lestvice za učitelje, in sicer v smislu, da bi jo bilo potrebno na določenih mestih izpopolniti oziroma izboljšati. Glede pričakovanj do zunanje pomoči šolam v izvajanju Koncepta pa se je delež šol, ki bi potrebovale tovrstno pomoč, od analize iz šolskega leta 2001/2002 po podatkih iz ankete skorajda preploivil; šole so predlagale sistematičnejšo za delovno mesto koordinatorja za delo z nadarjenimi učenci na šoli.

Nenazadnje je pomembno poudariti tudi izsledek, da so respondenti na šolah opazili pretežno pozitivno naravnost učencev do izvajanja različnih korakov Koncepta.

Glavni poudarki iz spremljave Koncepta v šolskem letu 2007/2008 (Bezić in Deutch, 2008)

V spremljavi na osnovi anketnega vprašalnika, katerega verodostojnost oziroma podatke v njem so potrdili ravnatelji, je sodelovalo 406 od 450 osnovnih šol, na katere so bili anketni vprašalniki poslani. Zelo pomemben izsledek te raziskave je, da se je odstotek učencev z izdelanimi individualiziranimi programi za razliko od prejšnjih let (analizi 2001/2002 in 2004/2005), povišal; od petega razreda naprej se giblje med 63 % in 74 % . Največ osnovnih šol je v anketnih odgovorih poročalo o manjših težavah pri evidentiranju in identificiranju nadarjenih učencev; med njimi so kot težave pogosto navedli finančne težave v zvezi s testiranjem (v primerih ko šole nimajo zaposlenega psihologa), preobremenjenost svetovalnih služb (izvajanje Koncepta šolski svetovalni službi prinaša dodaten obseg dela) ter težave pri izpolnjevanju ocenjevalnih lestvic za učitelje (bodisi učitelji ne poznajo dovolj dobro učencev bodisi so v ocenjevalnih lestvicah nekateri opisi vedenj nejasni). Največja potreba po dodatnem strokovnem usposabljanju se je po mnenju respondentov pokazala na področju izdelave individualiziranih programov za nadarjene učence, predvsem v obliki tematskih konferenc za učiteljske zборе.

Tabela 1. *Vključevanje osnovnih šol (N = 406) v izvajanje Koncepta – prvo evidentiranje (E) in prva identifikacija (I) nadarjenih učencev – kronološki pregled*

šolsko leto	3. razred		4. razred		5. razred		6. razred		7. razred		8. razred		9. razred	
	E	I	E	I	E	I	E	I	E	I	E	I	E	I
2001/02	16	-	3	1	0	1	0	0	3	1	1	1	2	1
2002/03	24	-	10	14	5	4	0	0	11	4	5	2	2	2
2003/04	42	-	25	29	12	14	4	2	82	11	12	18	2	3
2004/05	62	-	31	50	16	16	10	10	91	29	58	88	3	4
2005/06	107	-	38	71	23	13	19	14	38	25	40	81	24	17
2006/07	17	-	53	102	16	17	5	10	16	13	22	24	16	25
2007/08	14	-	13	11	12	18	5	5	19	8	27	13	33	16

Opombe: Kronološki pregled je povzet po *Analiza uresničevanja koncepta odkrivanja in dela z nadarjenimi v OŠ - identificirani nadarjeni v devetem razredu osnovne šole: Poročilo o anketni raziskavi*, T. Bezić in T. Deutch, 2008, str. 5. Z dovoljenjem avtorjev.

Poleg ocen šol oziroma odgovornih koordinatorjev, ki so izpolnjevali vprašalnike za spremljavo Koncepta v letih 2001/2002, 2004/2005 in 2004/2005, bi bilo za natančnejši vpogled v stanje dela z nadarjenimi učenci smiselno izvedeti več

o uvajanju Koncepta tudi od nadarjenih učencev samih ter od njihovih staršev. Glede na to, da je to zagotovo ena od pomanjkljivosti dosedanjih spremljav Koncepta kaže temu področju nameniti več raziskovalne pozornosti v prihodnje.

Za ilustracijo si na tem mestu lahko ogledamo najpomembnejše ugotovitve diplomske raziskave (Pangerčič, 2006), v kateri smo ugotavljali mnenje identificiranih nadarjenih učencev v šolskem letu 2005/2006 o tem, kaj jih v šoli najbolj motivira za učenje. V omenjeni raziskavi je sodelovalo 72 identificiranih nadarjenih učencev iz drugega triletja devetletne osnovne šole, 273 njihovih sošolcev ter 49 učiteljev. Raziskovalni rezultati so pokazali, da se percepcija in/ali zaželenost nadarjenih učencev ter njihovih učiteljev glede spodbudnih (motivirajočih) oblik in metod šolskega dela v marsičem podobna, se pa tudi razlikuje, prav tako pa se je pokazalo, da nadarjene učence za učenje v šoli bolj motivirajo določeni tipi učnih nalog, metod oz. oblik dela, kot njihove sošolce. Nadarjeni učenci navajajo, da jih za šolsko učenje najbolj motivira raziskovalno, terensko in eksperimentalno delo, prav tako so jih pomembne pohvale, ki jih dobijo od učiteljev ter prisotnost humorja pri pouku. Po zaželenosti humorja se nadarjeni učenci tudi statistično pomembno razlikujejo od svojih sošolcev, saj ga vrednotijo bistveno višje. Indikativna ugotovitev je tudi, da nadarjeni učenci najraje rešujejo avtentične naloge, statistično pomembno različno pa učitelji mislijo, da nadarjeni učenci najraje rešujejo naloge iz učbenika; te so bolj pisane na kožo sošolcem, ki se tudi pogosteje od nadarjenih učencev najraje učijo izključno iz šolskega zvezka.

Ugotovitve, identificirani problemi, odprta vprašanja ter smernice na področju obravnavanja nadarjenih učencev v šoli

Obravnava nadarjenih učencev v šoli zahteva posebno vsebinsko, organizacijsko in sistemsko pozornost strokovne javnosti, pa tudi lokalne ter širše družbene in politične skupnosti. V vsebinskem pogledu je najprej izjemnega pomena, da je strokovna javnost enotna na ravni konceptualizacije nadarjenosti, saj ta pogojuje metodologijo odkrivanja nadarjenih učencev in operacionalizacijo sistematičnega pristopa za odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v šoli. Organizacijski vidik je tesno povezan z operacionalizacijo oziroma z načrtovanjem in izvajanjem posameznih korakov odkrivanja in dela z nadarjenimi učenci, pri čemer je pomembno tako usklajevanje znotraj šole (notranja organizacija) kot tudi med šolo in drugimi institucijami (šolami, ZRSŠ, fakultetami, Ministrstvom za šolstvo ...). Sistemski vidik kot nujnost izpostavlja zakonodajne, kadrovske in finančne izboljšave na področju obravnave nadarjenih učencev v šoli.

Na osnovi prikazanega stanja v poročilu je mogoče zaključiti, da se je v Sloveniji z oblikovanjem ter nato z uvajanjem Koncepta začelo novo obdobje obravnave nadarjenih učencev, za katerega je značilna stabilnejša konceptualna osnova in sistematično načrtovana operacionalizacija. Pomembna novost in hkrati vsebinska pridobitev, ki jo Koncept prinaša, je vključitev Koncepta kot pomembne

sestavine v letni delovni načrt osnovne šole; odkriti nadarjeni učenci imajo danes možnost individualiziranega učnega programa ter vključevanja v vrsto drugih aktivnosti, ki se optimalno prilagajajo njihovim posebnim potrebam, med poukom in izven. Pomembno je tudi, da je med uvajanjem Koncepta vseskozi potekalo seznanjanje šol s Konceptom ter izobraževanje za čim boljše strokovno usposobljenost učiteljev in svetovalnih delavcev, ki se vsakodnevno ukvarjajo z nadarjenimi učenci; poudariti velja, da so bili na osnovi ugotovitev iz analiz spremljanja v letih 2001/2002, 2004/2005 in 2007/2008 ustrezno sproti dopolnjeni oziroma prilagojeni različni izobraževalni programi zanje. Prav tako je bila v okviru uvajanja Koncepta pozornost usmerjena na področje sodelovanja s starši, in sicer kot informiranje oziroma seznanjanje staršev z izvajanjem Koncepta.

Zavod za šolstvo RS in še posebno Ekspertna skupina, ki vsa leta uvajanja Koncepta deluje znotraj njega, ter osnovne šole so do danes opravile izjemno obsežno ter strokovno zahtevno delo. Predstavljeni rezultati navajajo k oceni, da je bilo to uspešno.

Iz izsledkov spremljanja uvajanja oziroma izvajanja Koncepta: Odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli izhajajo tudi nekateri zaznani problemi ter odprta vprašanja, ki se jim bo potrebno posvetiti v prihodnje; med njimi so še posebno pereči naslednji:

- 1) **Ozaveščenost širšega in ožjega socialnega okolja** o pomenu spoštovanja človekovih pravic oziroma načel demokratičnosti, avtonomnosti in enakih možnosti, predvsem pravice do izobraževanja oziroma obravnavanja nadarjenih učencev ne glede na stopnjo izobraževanja kot učencev s posebnimi potrebami; v ospredju je tako ustrezno prepoznavanje posebnosti učencev (nasproti zanemarjanju, izogibanju ali podcenjevanju posebnosti) kot tudi pedagoško delo z njimi (v smislu individualizacije, ne stigmatizacije ali elitizacije) – vizija je razvoj vrednotnega sistema ali »kulture spodbujanja potencialov«, ki optimalno spodbuja učni razvoj različnih učencev ter nadarjenost na ravneh različnih javnosti razume kot osrednje gibalno družbenega napredka.
- 2) **Izobraževanje učiteljev in šolskih svetovalnih delavcev** za odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci, in sicer v smislu poglobljanja in/ali specializacije določenih znanj za višjo strokovno usposobljenost tako na ravni programov stalnega strokovnega spopolnjevanja kot na ravni prvostopenjskega univerzitetnega študija za pedagoške študijske programe. Poleg tega bi bilo potrebno in smiselno pripraviti študijski program druge stopnje za koordinatorje, ki na šolah skrbijo oziroma organizirajo izvajanje Koncepta, ter za učitelje, ki poučujejo nadarjene učence, po zgledu podobnih študijev v tujini, na primer pridobitev ECHA diplome (European Council for High Ability, brez datuma)..
- 3) **Kadrovanje in financiranje** v zvezi z obravnavo nadarjenih učencev, ki bi na šolah rešilo stisko glede statusa »koordinatorja za delo z nadarjenimi učenci«,

in sicer v dopolnjevanju števila ur in dodatnem plačilu ali v sistematizaciji delovnega mesta, ki bi na tem področju tudi razbremenilo siceršnje delovne naloge, ki jih izvajajo šolske svetovalne službe. Prav tako so nove rešitve potrebne tudi na (1) področju organizacije dela Zavoda RS za šolstvo za svetovanje šolam glede pripravljanja individualiziranih programov ter razširjanja Koncepta na srednje šole, (2) virov financiranja psihologov, ki opravljajo psihodiagnostiko v primerih, ko šole nimajo zaposlenih psihologov, ter (3) na področju financiranja dejavnosti, ki so predvidene za nadarjene učence (materiali, pripomočki, vključevanje v lokalno skupnost, ekskurzije ...).

- 4) **Nadaljnje razvijanje in/ali optimizacija psihodiagnostičnega inštrumentarija** za odkrivanje nadarjenih učencev, predvsem ocenjevalnih lestvic za učitelje, za katere se je v dosedanjih analizah pokazala potreba po izboljšavah.
- 5) **Sodelovanje šole z lokalno skupnostjo in/ali drugimi organizacijami ali institucijami** (športne, kulturne, tehniške...) pri pripravi in izvajanju individualiziranih programov za nadarjene učence, ki bi časovno in vsebinsko razbremenile tako učitelje kot tudi nadarjene učence in s tem še povišale smiselnost oziroma življenjskost individualiziranih programov.
- 6) **Ustanovitev posebnega raziskovalno-izobraževalnega centra** za raziskovanje nadarjenosti v Sloveniji in mednarodno ter spremljanje izvajanja ter učinkov dela po Konceptu; iz dosedanjih analiz je namreč razvidna potreba po konceptualno in metodološko natančnejših in obsežnejših raziskovalnih ugotovitvah za kakovostno delo z nadarjenimi učenci v šoli. Prav tako bi bilo smiselno okrepiti izmenjavo izkušenj dobre prakse ter tako spodbuditi raven strokovne refleksije pedagoških strokovnjakov na področju dela z nadarjenimi učenci, ter sproti seznanjati strokovno javnost z dogajanjem na področju obravnave nadarjenih učencev v mednarodnem kontekstu.
- 7) Diseminacija ugotovitev za delo z nadarjenimi učenci v osnovni šoli na predšolsko stopnjo ter srednješolsko in univerzitetno raven, ter **oblikovanje celostnega koncepta: Koncept obravnave nadarjenih učencev na področju vzgoje in izobraževanja**.
- 8) Nenazadnje velja poudariti, da bo v prihodnje potrebno ponovno premisliti o selektivnosti kriterijev za pridobitev **Zoisove štipendije**, s katerimi bodo bolje pokrita različna področja nadarjenosti, zlasti umetniška (prim. Bezić, 2009).

Literatura

Bezić, T. (2006). Operacionalizacija Koncepta: Odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli. V T. Bezić, A. Blažič, D. Boben, M. Brinar-Huš, M.

- Marovt, M. Nagy, D. Žagar (Ur.), *Odkrivanje nadarjenih učencev in vzgojno-izobraževalno delo z njimi* (str. 20-43). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Bezić, T. (2009). *Poročilo o analizi stanja o identificiranih nadarjenih učencih devetih razredov OŠ za šol. leto 2008/2009 in 2007/2008*. Ljubljana: Ekspertna skupina za vzgojno-izobraževalno delo z nadarjenimi, Zavod RS za šolstvo.
- Bezić, T. in Deutsch, T. (2008). *Analiza uresničevanja koncepta odkrivanja in dela z nadarjenimi v OŠ - identificirani nadarjeni v devetem razredu osnovne šole: Poročilo o anketni raziskavi*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Boben, D. (2006). Identifikacija po Konceptu in pripomočki zanjo. V T. Bezić, A. Blažič, D. Boben, M. Brinar-Huš, M. Marovt, M. Nagy, D. Žagar (Ur.), *Odkrivanje nadarjenih učencev in vzgojno-izobraževalno delo z njimi* (str. 54-69). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Child, D. (2004). *Psychology and the teacher*. London: Continuum.
- Colangelo, N. in Davis, G. A. (2003). Introduction and Overview. V N. Colangelo in G. A. Davis (Ur.), *Handbook of gifted education, third edition* (str. 3-10). Boston, MA: Allyn & Bacon.
- ECHA – European Council for High Ability (brez datuma). Dostopno 21.7.2009 na <http://www.echa.info/modules/news/>
- Gross, M. U. M. (2003). International perspectives. V N. Colangelo in G. A. Davis (Ur.), *Handbook of gifted education, third edition* (str. 547-557). Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Horowitz, F. D. in O'Brien, M. (1985). Perspectives on research and development. V F. D. Horowitz, M. O'Brien (Ur.), *The gifted and talented: Developmental perspectives* (str. 437-454). Washington, DC: American Psychological Association.
- Keogh, B. K. in MacMillan, D. L. (1996). Exceptionality. V D. C. Berliner, R. C. Calfee (Ur.), *Handbook of educational psychology* (str. 313-330). New York: MacMillan.
- Koncept za Odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni OŠ (1999). Dostopno 3.7.2009 na: http://www.zrss.si/pdf/SSD_nadarjeni%20koncept.pdf
- Krek, J. (Ur.) (1995). *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
- Nacionalni kurikularni svet (1996). Dostopno 2.7.2009 na http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/nks/uvod.html
- National Association for Gifted Children. (brez datuma). Dostopno 21.7.2009 na <http://www.nagc.org/index2.aspx?id=976> (21. 7. 2009)
- Ocenjevalne lestvice nadarjenosti učenca, izpopolnjena oblika 2007*: Navodila za svetovalno službo. (2008). Ljubljana: Ekspertna skupna za vzgojno-izobraževalno delo z nadarjenimi, Zavod RS za šolstvo.
- Operacionalizacija koncepta: odkrivanje in delo z nadarjenimi* (2000). Dostopno 3.7.2009 na http://www.zrss.si/doc/SSD_SSD_SSD_Nadarjeni%20operacionalizacija%20koncepta.doc
- Poročilo o spremljanju uvajanja Koncepta: odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni OŠ (šol. leto 2004/2005)* (2005). Ljubljana: Razširjena programska skupina za odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli, Zavod RS za šolstvo.
- Poročilo o sprotne spremljanju uvajanja Koncepta: odkrivanje in delo z nadarjenimi*

- učenci v devetletni OŠ (šol. leto 2001/2002)* (2002). Ljubljana: Razširjena programska skupina za odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli, Zavod RS za šolstvo.
- Pravilnik o dodeljevanju Zoisovih stipendij* (2008). Dostopno 2.7.2009 na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200851&stevilka=2165>
- Pravilnik o stipendiranju* (2007). Dostopno 2.7.2009 na <http://www.ess.gov.si/slo/Dejavnost/Stipendije/ZOIS/pravilnik2003.htm>
- Razdevšek-Pučko, C. in Juriševič, M. (2007, september). *Izobraževanje učiteljev za delo z nadarjenimi učenci*. Predavanje na 3. srečanju predstavnikov držav regionale na temo Edukacija nadarjenih učencev in dijakov – Izobraževanje učiteljev in financiranje programov, Brdo pri Kranju.
- Specific educational measures to promote all forms of giftedness at school in Europe, Working document* (2006). Brussels: Eurodyce.
- Zakon o osnovni šoli* (1996). Dostopno 2.7.2009 na http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r08/predpis_ZAKO448.html
- Žagar, D. (2001). Kdo so nadarjeni učenci? *Vzgoja in izobraževanje*, 2, str. 3-7.
- Žagar, D. (2006). Koncept odkrivanja in dela z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli: zakaj tako. V T. Bezić s sod. (Ur.), *Odkrivanje nadarjenih učencev in vzgojno izobraževalno delo z njimi* (str. 10-19). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Žagar, D. in Bezić, T. (2005). Koncept odkrivanja in dela z nadarjenimi učenci v devetletni osnovni šoli. V M. Vizjak Pavšič, M. Salobir in M. Jeraj (Ur), *Inteligentnost, ustvarjalnost, nadarjenost*, Zbornik razprav – 5. dnevi slovenskih psihologov, Bled, 16. – 17. 4. 2004 (str. 91-102). Ljubljana: Društvo psihologov Slovenije.